

**AHOLINI FAVQULODDA VAZIYATLARDA TO‘G‘RI
HARAKAT QILISHGA TAYYORLASHNING O‘ZIGA
XOS YECHIMLARI VA MUAMMOLARI**

Andijon viloyati Favqulodda vaziyatlar
boshqarmasi Hayot faoliyati xavfsizligi

o‘quv markazi katta o‘qituvchisi

Ilxom Sotvoldievich Hamraboiev

Annotatsiya: Aholini tabiiy, texnogen va boshqa xususiyatdagi favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilishga tayyorlashning zamonaviy usullari, mavjud muammolari va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilingan. Favqulodda vaziyatlarda inson hayoti va salomatligini saqlab qolish ko‘p jihatdan aholining oldindan tayyorgarlik darajasi, xavf haqidagi axborotni tez qabul qilishi, to‘g‘ri qaror qabul qilishi va amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lishiga bog‘liq. Maqolada aholini tayyorlashda ta‘lim, amaliy mashg‘ulotlar, simulyatsiya, raqamli texnologiyalar, mobil ilovalar, ommaviy axborot vositalari va mahalla institutidan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, aholining turli qatlamlariga moslashtirilgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, birinchi yordam ko‘rsatish ko‘nikmalarini shakllantirish va favqulodda vaziyatlarda psixologik barqarorlikni oshirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: favqulodda vaziyat, aholi xavfsizligi, favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik, fuqaro muhofazasi, amaliy mashg‘ulot, Ko‘chirish.(evakuatsiya), birinchi yordam, raqamli texnologiyalar, xavfsizlik madaniyati, aholi muhofazasi.

Kirish:

Hozirgi davrda tabiiy va texnogen xususiyatli xavflarning oldini olish hamda ularning oqibatlarini kamaytirish davlat va jamiyat oldida turgan muhim

vazifalardan biri hisoblanadi. Zilzila, sel, suv toshqini, ko'chki, kuchli shamol, yong'in, sanoat va transport avariylari kabi hodisalar inson hayoti, sog'lig'i va iqtisodiy barqarorlikka jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Favqulodda vaziyat oqibatlarini bartaraf etishda maxsus xizmatlarning tayyorgarligi bilan bir qatorda aholining o'zini qanday tutishi va to'g'ri xarakat qilishi ham katta ahamiyatga ega.

Shu sababli aholini favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilishga o'rgatish faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmasligi, balki amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilishi lozim. O'zbekistonda aholining barcha qatlamlarini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash bo'yicha normativ-huquqiy baza shakllangan. 2019 yilda qabul qilingan "Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi 754-son qaror bilan aholini to'g'ri xarakat qilishga tayyorlash tartibi belgilangan bo'lib, unda tabiiy, texnogen va ekologik xususiyatli favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash masalalari nazarda tutilgan.

1. Aholini favqulodda vaziyatlarga tayyorlashning maqsadi.

Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlashning asosiy maqsadi insonlarni xavfli vaziyatlarda sarosimaga tushmasdan, belgilangan tartib va xavfsizlik qoidalari asosida harakat qilishga o'rgatishdan iborat. Tayyorgarlik jarayonida quyidagi vazifalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Aholiga mavjud xavf-xatarlar haqida tushuncha berish.
2. Favqulodda vaziyat haqidagi signal va xabarlarni to'g'ri qabul qilishni o'rgatish.
3. Ko'chirish (evakuatsiya) tartibini tushuntirish.
4. Shaxsiy va jamoaviy xavfsizlik qoidalarini o'rgatish.
5. Birinchi yordam ko'rsatish bo'yicha boshlang'ich ko'nikmalarni shakllantirish.

6. Bolalar, keksalar va imkoniyati cheklangan shaxslarni himoya qilish xususiyatlarini tushuntirish.

7. Favqulodda vaziyatdan keyingi harakatlar algoritmini shakllantirish.

2. Aholini tayyorlashning o‘ziga xos xususiyatlari.

Aholini favqulodda vaziyatlarga tayyorlashda yagona yondashuvdan ko‘ra, aholining yoshi, kasbi, yashash hududi va ehtimoliy xavf turlarini hisobga olgan holda differensial yondashuvdan foydalanish samarali hisoblanadi.

Masalan, seysmik xavfi yuqori hududlarda zilzila vaqtida harakat qilishga, tog‘li hududlarda sel va ko‘chki xavfiga, suv havzalari yaqinida esa suv toshqini xavfiga tayyorgarlikka ko‘proq e‘tibor qaratilishi kerak.

Aholini tayyorlashning asosiy shakllari quyidagilardan iborat:

- nazariy o‘quv mashg‘ulotlari;
- amaliy mashg‘ulotlar;
- evakuatsiya kuchirish mashqlari;
- maxsus seminar va treninglar;
- maktab va oliy ta‘lim muassasalarida mashg‘ulotlar;
- korxona va tashkilotlarda kompleks o‘quv mashqlari;
- elektron va mobil ta‘lim vositalari;
- ommaviy axborot vositalari orqali targ‘ibot.

3. Mavjud muammolar.

Aholini favqulodda vaziyatlarga tayyorlash tizimida bir qator muammolar mavjud.

3.1. Nazariy bilimning ustunligi

Ayrim hollarda o‘quv jarayonida nazariy ma‘lumotlarga ko‘proq e‘tibor berilib, amaliy mashg‘ulotlar yetarli darajada o‘tkazilmasligi mumkin.

Vaholanki, favqulodda vaziyat vaqtida insondan tez va to'g'ri qaror qabul qilish talab etiladi. Bu ko'nikma esa faqat amaliy mashqlar orqali shakllanadi.

3.2. Aholining barcha qatlamlarini qamrab olish muammosi

Aholining yoshi, kasbi va ijtimoiy holati turlicha bo'lganligi sababli yagona o'quv dasturi barcha uchun bir xil samara bermaydi. Shuning uchun bolalar, talabalar, ishchilar, xizmatchilar, keksalar va imkoniyati cheklangan shaxslar uchun alohida o'quv materiallarini ishlab chiqish zarur.

3.3. Psixologik tayyorgarlikning yetarli emasligi

Favqulodda vaziyat vaqtida qo'rquv va sarosima insonning to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Shu bois aholini tayyorlash jarayonida psixologik barqarorlik, stress sharoitida harakat qilish va axborotni to'g'ri qabul qilish masalalariga ham e'tibor qaratish lozim.

3.4. Raqamli texnologiyalardan yetarlicha foydalanmaslik

Zamonaviy axborot texnologiyalari aholiga xavfsizlik qoidalarini tez va qulay yetkazish imkonini beradi. Rasmiy elektron materiallar va mobil ilovalar orqali aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga o'rgatish imkoniyatlari mavjud.

Biroq raqamli ta'lim vositalaridan foydalanishni yanada kengaytirish talab etiladi.

4. Muammolarning o'ziga xos yechimlari

Mavjud muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish taklif etiladi.

4.1. «O'qish — mashq qilish — baholash» tizimini joriy etish

Tayyorgarlik uch bosqichda tashkil etilishi maqsadga muvofiq:

1-bosqich — bilim:

Favqulodda vaziyat turlari va xavfsizlik qoidalarini o'rganish.

2-bosqich — amaliy mashq:

Olingan bilimlarni shartli favqulodda vaziyatda amalda qo'llash.

3-bosqich — baholash:

Fuqaroning vaziyatda qanchalik to'g'ri va tez harakat qila olishini baholash. Bunday yondashuv tayyorgarlikning natijadorligini ob'ektiv baholash imkonini beradi.

4.2. Simulyatsion mashg'ulotlarni ko'paytirish

Zilzila, yong'in, suv toshqini va boshqa vaziyatlarning shartli modellarini yaratib, aholi bilan amaliy mashg'ulotlar o'tkazish lozim. Virtual reallik (VR), kompyuter simulyatorlari va interaktiv videolardan foydalanish ham aholining qiziqishini oshiradi.

4.3. Mahalla asosida tayyorgarlik tizimini kuchaytirish

Mahalla aholi bilan bevosita ishlash imkoniyatiga ega bo'lgan eng muhim ijtimoiy institutlardan biridir. Maxalliy va respublika ahborot vositalari radio va televideniya orqali mavsumga oid sodir bo'lishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlar mavzusida videoroliklar namoyishi hamda maxsus taktik va qo'mondonlik o'quv mashg'ulotlarida aholi qamrovini oshirish xonadonlarida xonadonbay profilaktik suxbatlar, tashkil etish xamda. instagram va telegram kannallari orqali targ'ibot ishlari ;

Har bir Mahalla Fuqarolar yig'inlarida :

- xavfli hududlar;
- evakuatsiya yo'nalishlari;
- Ko'chiruv yig'ish joylari;
- mas'ul shaxslar;
- tezkor aloqa kanallari

haqida aholiga tushuntirish ishlarini muntazam olib borish maqsadga muvofiq.

4.4. Birinchi yordam ko'nikmalarini shakllantirish

Favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam yetib kelgunga qadar ko'rsatiladigan birinchi yordam inson hayoti uchun muhim ahamiyatga ega.

Shuning uchun aholiga birinchi yordamning asosiy usullarini o'rgatish, ayniqsa maktab o'quvchilari, talabalar, ishchi-xizmatchilar va jamoat joylarida ishlaydigan xodimlarni amaliy tayyorlash zarur.

4.5. Mobil texnologiyalardan foydalanish

Aholi uchun sodda va tushunarli mobil dasturlar orqali:

- xavf haqida ogohlantirish;
- favqulodda vaziyatda harakat algoritmi;
- evakuatsiya yo'nalishlari;
- birinchi yordam bo'yicha ko'rsatmalar;
- muhim telefon raqamlari

kabi ma'lumotlarni taqdim etish mumkin.

5. Aholi tayyorgarligini takomillashtirishning konseptual modeli

Aholini favqulodda vaziyatlarga tayyorlashni quyidagi zanjir asosida tashkil etish mumkin:

Xavfni aniqlash → Axborot berish → O'qitish → Amaliy mashq → Baholash → Kamchiliklarni aniqlash → Qayta tayyorlash

Ushbu model doimiy ravishda takrorlanib borishi kerak. Chunki favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik bir martalik tadbir emas, balki uzluksiz jarayondir.

6. Aholining xavfsizlik madaniyatini shakllantirish

Favqulodda vaziyatlarning oqibatlarini kamaytirishda aholining xavfsizlik madaniyati muhim ahamiyatga ega.

Xavfsizlik madaniyati deganda insonning xavfni oldindan anglashi, xavfsizlik qoidalariga rioya qilishi, favqulodda vaziyatda o'zini to'g'ri tutishi va boshqalar xavfsizligiga ham mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishi tushuniladi.

Bu madaniyatni bolalikdan shakllantirish maqsadga muvofiq. Maktablarda hayot xavfsizligiga oid amaliy mashg'ulotlarni muntazam tashkil etish, «Yosh qutqaruvchi» kabi musobaqalarni rivojlantirish ham ijobiy natija

beradi. O'zbekistonda aholini tayyorlash tizimida bunday o'quv va musobaqa shakllaridan foydalanish amaliyoti mavjud.

Xulosa

Aholini favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilishga tayyorlash inson hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishning eng muhim profilaktik choralaridan biridir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, samarali tayyorgarlik faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmasligi, balki amaliy mashg'ulotlar, simulyatsiya, psixologik tayyorgarlik, birinchi yordam ko'nikmalari va raqamli texnologiyalarni qamrab olishi kerak.

Aholini tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlar ustuvor deb hisoblanadi:

1. Aholining barcha qatlamlari uchun differensial o'quv dasturlarini ishlab chiqish.
2. Amaliy va simulyatsion mashg'ulotlar sonini ko'paytirish.
3. Mahalla darajasida favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlikni kuchaytirish.
4. Birinchi yordam ko'rsatish bo'yicha amaliy ko'nikmalarni keng joriy etish.
5. Mobil ilovalar va raqamli ta'lim platformalaridan keng foydalanish.
6. Aholining psixologik tayyorgarligiga alohida e'tibor qaratish.
7. Tayyorgarlik natijalarini muntazam baholash va qayta o'qitish tizimini joriy etish.
8. Maktab, oliy ta'lim muassasasi, korxona, mahalla va davlat tashkilotlari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish.

Shunday qilib, favqulodda vaziyatlarga tayyor aholi — favqulodda vaziyat oqibatlarini kamaytirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tayyorgarlik tizimining asosiy maqsadi insonni faqat xavf haqida xabardor

qilish emas, balki uni real vaziyatda to‘g‘ri, tezkor va xavfsiz harakat qilishga o‘rgatishdan iborat bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining «Fuqaro muhofazasi to‘g‘risida»gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi materiallari.
3. O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi Akademiyasi axborot materiallari.
4. «Fan, muhofaza, xavfsizlik» ilmiy jurnali materiallari. 2024 yil.
5. «Science and Education» ilmiy jurnali. «Aholini zilzilalar oqibatida yuzaga keladigan favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash». 2026y.
6. Aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish va fuqaro muhofazasini ta’minlash bo‘yicha 2026 yildagi normativ hujjatlar.
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 9 sentabrdagi 754-son qarorining - “Aholining barcha qatlamlarini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash tartibi to‘g‘risida”gi Nizom.